

АКТУАЛНОСТ И МОДАЛНОСТ: ЕНЕРГЕТИЧНАТА МЕТАФИЗИКА НА ВАЦОВ

Проф. д.ф.н. Александър Кънев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията реконструира и критически дискутира енергетичната метафизика на Димитър Вацов, която според автора е важно събитие във философския живот у нас. Статията се състои от две части. Първата част ситуира проекта на Вацов в контекста на съвременното развитие на метафизиката и представя еволюцията и логиката на неговата реализация, като акцентира върху централните идеи за актуалността, енергиите и кодификациите. Втората част включва серия от критични наблюдения върху осъществяването на проекта, свързани с някои понятийни неясноти и проблематични теоретични ходове. Аргументира се, че модалните аспекти на енергетичната метафизика се нуждаят от концептуално прецизиране и допълнително теоретично обосноваване. Статията цели също да предизвика по-широка дискусия върху състоянието на метафизичните изследвания у нас.

Ключови думи: динамична метафизика; актуалност; модалност; енергия; кодифициране

Увод

Вече повече от двадесет години Димитър Вацов разработва оригинална версия на динамична метафизика, която си струва да бъде по-обстойно дискутирана. Философските размишления на Вацов принадлежат към традицията на динамично разбиране за реалността, която има своите корени още в Античността (от Хераклит насетне), но дълго време е била маргинализирана в западната култура. Феномени като ставането и множествеността винаги са били тематизирани в различните епохи на западната философия, но по-скоро с цел да се покаже как те биха могли да бъдат осмислени в рамките на свят, доминиран от вечни форми и закони. Това се наблюдава дори и в традицията на диалектиката от Платон до Хегел. Тази тенденция на еднозначно привилегироване на *битието* спрямо *ставането* започва да се пречупва през XIX век при фигури като Пърс и Ницше¹. Динамизирането на метафизиката продължава през XX век в произведения на Бергсон и Уайтхед. Но в контекста на засилваща се критика на метафизиката от Хюм и Кант до Витгенщайн и

Дерида тенденцията на динамизиране на метафизиката остава на заден план за сметка на силен скептицизъм към всяка форма на метафизика изобщо. Тази ситуация, на свой ред, също се променя през последните десетилетия, в които наблюдаваме еднозначно завръщане към метафизиката в аналитичната философия и по-умерено реабилитиране на онтологически рефлексии в континенталната философия (например при Делюз (Deleuze 1999), Бадиу (Badiou 1988) и „новите реалисти“). Проектът на Вацов също следва да се интерпретира в съвременния контекст на реабилитация на метафизиката. Но ако аналитичните метафизици продължават по-скоро традицията на търсене на инвариантни основи на света, Вацов подхваща и развива по-нататък антиесенциалистски и антифундационалистски идеи на Ницше и прагматистите. Според него не трябва да изоставяме уроците на големите критици на традиционната метафизика от Хюм и Кант до постмодернистите, но не трябва да се задоволяваме и с техния скептицизъм. По-скоро трябва да се опитаме да интегрираме техните прозрения в една смела *енергетична* метафизика (вж. Vatsov 2023).

1. Енергии и форми: към прагматистка метафизика на актуалното случване на реалността

1.1. От ставане към актуалност

Вацов не се опитва да реабилитира традиционни форми на метафизика на ставането, защото те все още са в плен на догматично-реалистски предпоставки: например, че има обективна реалност на събития и процеси, определени в себе си спрямо всяко мислене и опит. За да се отдаде дължимото на критиките срещу догматичната метафизика от Кант през Ницше до Дерида, Вацов формулира проект за *критическа* динамична метафизика. Водещата интуиция е за реалността като не-пред-определена от „тъждества в себе си“ – субстанции, форми, инвариантни закони, същности, чисти тавтологии и др. – а като принципно динамична, незавършена, непредвидима, творческа, подреждаща се *актуално*, т.е. *ето-тук-и-сега*. Съответно понятието за *актуалност* – ето-тук-и-сегашност – става централно за проекта на Вацов. Във връзка с него ключово става и понятието за индексичност: тук-и-сега феномени са първични при интерпретацията на езикови и познавателни актове, те са своеобразни „извори“ на смисъл и истина (като кавичките тук подчертават, че не трябва да се схващат фундационалистски). Ала как да разбираме ‘тук’ и ‘сега’ като аспекти на актуалността (които, като такива, имат изцяло ситуативен смисъл)? Тези думи не реферират елементи на предзададено, определено в себе си пространство-време. Те са индексични аспекти на актуални взаимодействия на сили. Значи те трябва да се разбират по-скоро феноменологично (и прагматистки), а не въз основа на (мета-) физика на самотъждествени пространство и време. Този момент в концепцията на Вацов

вероятно се нуждае от по-подробна аргументация от тази, която той представя. Например една *атосекунда* се отнася към една секунда приблизително така, както една секунда към възрастта на наблюдаемия Космос². С други думи, 'сега' (и 'тук') са изключително неопределени изрази, за да вършат сериозна теоретична работа при метафизичното обяснение на опита. Но Вацов има стратегия как да отговаря на подобен тип възражения. 'Тук' и 'сега' не са формални инварианти, а се определят контекстуално според характера на различните ситуации. *Сега* на експеримент в лаборатория, на философски разговор, на политически процес, на космическо събитие и пр. се определя всеки път различно. Това обаче не препречва пътя на всекидневното и научното познание. Въз основа на феноменологично-прагматистки разбрани индексикалии (като 'тук' и 'сега') можем да развиваме интерпретации и научни теории за микросвета и макросвета, които трансцендират ето-тук-и-сега на конкретните ситуации на взаимодействия с нещата. Мисленето не е приковано към 'ето-тук-и-сегашността', но черпи смисъл и стига до истина само във връзка с нея. Реалиите, които се постулират от научните теории, се конституират във връзка с *актуалността* и затова нямат онтологичен смисъл отвъд нея³. Реалността се определя като реалност ето-тук-и-сега. Определянето не се осъществява в предварително зададени метафизични или трансцендентални рамки, под диктовката на някакви Форми, Същности или Закони. Битието се случва случайно и креативно. Няма абсолютна необходимост, всичко е контингентно. Бъдещето е отворено за всякакви (онтологически) изненади. Съответно актуалността е недетерминирано взаимодействие (на сили, а не на субстанции), способна е да опровергае и най-очевидните истини и закони. Всички тези положения не трябва да се разбират като априорни истини, а като абдуктивни генерализации, които според Вацов работят успешно тук-и-сега, но могат/трябва да бъдат отхвърлени, ако алтернативни концепции се справят по-добре.

Понятието за актуалност се обвързва („актуализира“) с други два аспекта, единият от които беше вече споменат. Актуалността не е просто случване на събития, процеси, неща и пр., а взаимодействие на сили. Нищо няма определеност и битие преди взаимодействието на сили. Това е онтологическата „основа“, из която трябва да схванем актуалното конституиране на „същности“, „форми“, „закони“, „идентичности“, „необходимости“ и други подобни аспекти на реалността, които догматичната метафизика третира като първични, а според Вацов (следвайки Ницше) са по-скоро вторични. Проектът следователно е да се покаже как, тръгвайки от актуалността като взаимодействие на сили, можем да (ре)конструираме актуално всички неща, закони и форми. И това трябва да се покаже не само по отношение на света, но и по отношение на (езиковите и когнитивните) практики на репрезентирание на света.

Другият важен аспект на актуалността също е наследство от Ницше: актуалността е перспективна. Взаимодействията на силите са фокусирани през перспективи (в този контекст Вацов по-късно развива наблюдения върху връзката между актуалност и субектност). Актуалността никога не дава достъп до абсолютна гледна точка към света и това е по-скоро въпрос на метафизика, отколкото на граници на познанието или езика. Реалността е онтологически, а не просто епистемически перспективна.

Първоначално философията на актуалността е феноменолого-прагматистки центрирана около взаимодействията ето-тук-и-сега. Потенциален проблем с нея е, че може да се тълкува като своеобразен солипсизъм на тук-и-сегашността: реалността, изглежда, се изчерпва със случващите се ето-тук-и-сега взаимодействия на сили, всичко останало е интерпретация (конструкция, спекулация и пр.). Но това влиза в напрежение със здравия разум и най-добрите ни научни теории. Детството на нашите родители не се случва ето-тук-и-сега, то е по-скоро *предусловие* да участваме в актуални взаимодействия. В нашите тела, да не говорим на други места (в Космоса), се случват изключително много процеси и събития, които са извън перспективите на ето-тук-и-сега взаимодействията. Последните, логично е да се предположи, са само нищожна част от всички взаимодействия в Космоса. Вацов е съгласен с това и разширява метафизиката на актуалността в спекулативно-реалистка посока, което се случва експлицитно в „Кратка метафизика“ (2023). В този текст феноменологичната перспектива е допълнена от спекулативни постулати (‘аксиоми’) и рефлексии. Така водещата за размишленията на Вацов философска интуиция е развитата в следната *енергетична* метафизична картина. Реалността е тоталността на актуалните взаимодействия (срв. Vatsov 2023, p. 108). Взаимодействията са взаимодействия на (снопове от) енергии (пак там, p. 107). Те пораждат случайно (ненапълно детерминирано) всички актуални неща, тела, материи, факти, структури, феномени – на различни „плоскости“, с различна степен на сложност, с многообразие от bottom-up и top-down релации и (частични, хлабави) определяния. Енергиите са онтологически първични спрямо формите (пак там, p. 127), поради което реалността (светът, битието) не е в плен на някакви ейдоси, субстанции, структури, закони, а е не-пред-определена – креативно случваща се. Но първичността на енергиите не означава, че са самостоятелни елементи на реалността (това би ги субстанциализирало!). Актуално съществуващи неща са само телата (пак там, p. 109). Донякъде провокативно (и концептуално рисковано) Вацов разглежда енергията като съществуване (пак там, p. 109), което се оформя (кодира) в тела. За да покаже, че тази картина работи, Вацов реконструира познати научни понятия и факти (например от физиката) в термините на енергетичната метафизика. В следващите секции ще представя накратко основни понятийни фигури на тази актуализирана динамична метафизика.

1.2. Енергиите като онтологически първични аспекти на реалността

Спекулативната актуализация на проекта на Вацов изисква осмисляне на непредвидимото, никога предопределено и завършено ставане на реалността. Така се засилва акцентът върху метафизичната природа на енергиите. След като има актуални взаимодействия отвъд перспективата на нашето тук-и-сега, неподвластността на случването на нещата на метафизични Форми, Закони, Необходимости и пр. трябва да се осмисли също и по спекулативен начин. Ключовата понятийна фигура за това се оказва тази за енергиите. ‘Сили’ и ‘енергии’ се употребяват еквивалентно, но предпочитанията на Вацов в последните му текстове клонят към ‘енергии’. Това може отчасти да се обясни с по-явната връзка между енергия и материя във физиката; нека припомним, че задачата е да се покаже, че динамична метафизика може да обясни наличието на регулярни аспекти на реалността: от физичните до социалните ѝ сфери.

Най-общо представен замисълът на Вацов е следният. Енергиите са онтологически първични спрямо всичко съществуващо – неща, факти, структури. Поради това самите енергии като енергии не са (още) съществуващи (неща). Енергията по-скоро е съществуване, отколкото съществуващо. Всичко съществуващо е свързано с енергията (съществуването), но не е просто и чисто енергия. Очевидно това е метафизично разбиране за енергия, което обаче запазва известен континуитет с конотациите на ‘енергия’ във всекидневието и науката; иначе не би имало обяснителна стойност – не би работило. Въпросният континуитет е свързан с динамичните аспекти на енергията: нейната способност да въздейства, да движи, да трансформира. По замисъл енергията е радикално различна от субстанция, същност, закон, инвариант... Тя е метафизично *друго* на Платоновите форми, Аристотеловите същности, Хегеловите понятия, Хусерловите ейдоси. Но *друго*, което позволява да се разберат динамично всички стабилни аспекти на реалността, заради които традиционните метафизични въвеждат вечни, статични, фундаментални есенции, закони, форми. Как по-конкретно изначално динамичните енергии могат да породят сравнително трайни неща, даващи възможност за практически действия, комплексни форми на опит и социални структури?

Метафизиката на енергиите и актуалните взаимодействия между тях трябва да балансира между две различни задачи при отговора на поставения по-горе въпрос. Първата е показване на първичността на актуалността спрямо всякакви форми, закони, и субстанции, т.е. радикално преодоляване на самодостатъчни, определени в себе си, инвариантни същности и съществуващи. За тази цел актуалността трябва да се мисли като първична спрямо определенията и възможностите на нещата. Степента, в която „първичната“ реалност/актуалност може да е не-пред-определена обаче, е по-скоро неясна: колко неопределена може да бъде тя, без да престане да бъде актуалност и да се превърне в метафизична фикция? Другата задача е да се покаже по (сравнително)

убедителен начин как съществуващите (неща) „изплуват“ от неопределеността и обратно „потъват“ в нея. Колкото по-радикални сме в решението на първата задача, толкова по-трудно става решението на втората задача. И обратно: за да бъде убедително решението на втората задача, трябва да предположим повече съдържание в („природата“ на) актуалността. Успява ли Вацов да постигне кохерентен и продуктивен баланс при решаването на тези задачи?

За да реши първата задача, Вацов постулира възможността за радикално неопределени („неоформени“) енергии (Vatsov 2023, p. 127). Първично – но не темпорално, а метафизично – реалността е множество от неоформени енергии. Защо е необходима тази аксиома? Защото, ако енергиите са изначално оформени, тогава първичността на актуалността спрямо нещата не може да бъде гарантирана; (тогава) субстанциалистката интуиция за света като състоящ се изначално от неща не може да бъде непротиворечиво отхвърлена; (тогава) нищо не гарантира, че енергиите и техните взаимодействия не са „в плен“ на ейдоси и вечни закони... Следователно първичността на актуалността се гарантира с първичността на енергиите, а тази се гарантира с тяхната неопределеност. Ала колко неопределени могат да са енергиите, без да престанат да бъдат енергии и да се превърнат в (чисти) *нища*? Вацов е наясно, че всякакви позитивни определения за енергията са парадоксални: енергията не е нито нещо, нито нищо. Има я, но не е съществуващо. Така метафизиката на (неоформените, некодираните) енергии е донякъде негативна: за тях можем да кажем по-скоро какво *не* са – не са субстанциални, вечни, необходими, самотъждествени – отколкото какво са. Не можем да кажем *какво* ги прави енергии, без да ги де-енергетизираме. Защото, изглежда, те са онтологически преди всяка *каквина*. Те са екзистенции без есенции.

1.3. Кодификации и тела

Как тогава са възможни устойчиви определености и регулярности в света? Според Вацов енергиите винаги са във взаимодействие и в това взаимодействие се материализират, оформят, кодифицират (тези три думи означават едно и също за Вацов). Практически енергиите са винаги vyplътени и кодифицирани (Vatsov 2023, p. 128), макар да се мислят като онтологически първични спрямо всички форми. Тъй като енергиите са нередуцируеми до форми, те не позволяват необходими и вечни закони на реалността: както вече отбелязахме, бъдещето е отворено за онтологически шокове, реалността е дълбинно креативна. Но временните и контингентни кодификации на енергиите позволяват да се разбере наличието на регулярности в света. Поне такава е идеята. Вацов я третира като хипотеза, която трябва да се изпробва. Ако не работи, трябва да се потърси по-добра. Но в „Кратка метафизика“ Вацов се опитва да покаже, че тя работи. По-конкретно хипотезата на Вацов е, че кодификациите на взаимодействията на енергии може да са временни и случайни, но оказват

влияние върху последващите взаимодействия, като един вид ги насочват, без да ги детерминират напълно (Vatsov 2023, p. 123). Кодификациите се случват и влияят на различни плоскости на битието: микрофизични, химични, биологични... Кодификациите на „по-горни“ плоскости са хлабаво детерминирани от тези на „по-долни“ плоскости, като също могат да влияят върху последните. ‘Хлабаво детерминирани’ означава нестрого, ненапълно детерминирани. С други думи, на всяка плоскост на битието има творческо разгръщане на форми, структури, регулярности, като отношенията между различните плоскости също не са предопределени, а се случват актуално. Общото между всички плоскости на битието е, че те включват тела, чиито конституенти са енергии. Според Вацов всичко, което реално съществува, е тяло. Светът се състои от взаимодействащи си тела, които пък са конституирани от кодифицирани енергии. Реално съществуват само тела, всичко останало са впълтени аспекти на телата.

1.4. Енергии, модалности и метафизични обяснения

В „Кратка метафизика“ не е предложена стройна и прецизна концепция за модалностите, но има ясно привилегироване на контингентността спрямо необходимостта. Вацов определено е резервиран към трактовките на метафизичните модалности през модалната логика и семантиката на възможните светове, както и към неоплатонистичните интерпретации, които ги основават в същностите на нещата. Той понякога казва, че определени неща са невъзможни, но изглежда, в случая няма предвид абсолютна (метафизична) невъзможност, а по-скоро практическа невъзможност. Практически невъзможно е да се извършат или случат определени неща, но не и метафизически (абсолютно) невъзможно. Необходимостите, до които стигаме в математиката, емпиричните науки, всекидневието и пр., не са метафизични необходими, а абдуктивни, погрешими генерализации, които са отворени (поне донякъде) за ревизия. Първичността на актуалността и съответно енергията означава, че няма абсолютни граници на възможностите за случване в света. Вацов клони към радикален контингентизъм: нищо не е абсолютно невъзможно⁴. Никакъв метафизичен сценарий не може да бъде изключен a priori, чрез чисто логически аргументи, още повече че логическите правила също се определят актуално, а не са зададени от вечни и същностни характеристики на света. Съответно възможностите не предшестват актуалността, а се определят ето-тук-и-сега като възможности. Кодификациите може да правят някои неща практически неизбежни, но реалността не е подчинена на абсолютна необходимост. Иначе актуалността не би била истински първична, а би била поне отчасти определена изначално и същностно.

Интересно е как представената енергетична метафизика третира въпроси за пределни основания. Защо например има енергия и кодове? В аналитична-

та метафизика преобладава брутализъмът (от brute facts). Според тази позиция има аспекти на реалността, които са принципно лишени от основание и съответно не подлежат на обяснение. Например според Дейвид Люис няма основание за това, че има безкрайно много възможни светове: това е необясним факт. Всяко обяснение изхожда от brute facts (Lewis 1986, p. 129). Метафизичните принципи нямат априорно или чисто рационално оправдание, а само във връзка с работата, която вършат по отношение на „данните“, както и с епистемни критерии като кохерентност, икономичност, елегантност и обяснителна мощ. Вацов споделя тази постановка. Според него е безсмислено да се иска обяснение на всичко; някои аспекти на света нямат основание, те просто са. Това, че има енергии, че те са множество, че са неопределени, че се кодифицират във взаимодействия помежду си, че има тела и пр. – всички тези черти на реалността нямат метафизично обяснение. Те не могат да бъдат установени и познати а priori, до тях достигаем чрез абдуктивни генерализации. Дали е рационално да ги постулираме, зависи от това дали и доколко ни помагат да осмислим философски актуалността. Кохерентността на метафизичните обяснения е желателна, но не е задължителна (защото няма основания да се смята, че самата реалност е напълно и необходимо кохерентна). Появата на непоследователности е проблем само ако пречи на теорията да работи успешно. Като цяло обаче, логическите аспекти на метафизичното теоретизиране не са детайлно адресирани от Вацов.

2. Критични наблюдения върху енергетичната метафизика

2.1. Енергетичен фундаментализъм?

Енергетичната метафизика се противопоставя на субстанциалистката метафизика. Ако последната привилегирова битието, определеността, тъждеството, необходимостта, вечността, формата..., енергетичната метафизика прави първични ставането, неопределеността, разликата, случайността, актуалността, енергията... Ала дали това преобръщане на йерархията в бинарните опозиции не съхранява идеята за онтологическа първичност и така, поне до известна степен, метафизичния фундаментализъм в разбирането на структурата на реалността? Подходът в значителна степен е един и същ: търсят се фундаментални елементи на реалността, от чиито отношения (взаимодействия) се поражда всичко останало. Мястото на формите, субстанциите и атомите се заема от енергиите. Според Вацов обаче има съществена разлика между фундаментализма на традиционната метафизика и енергетичния фундаментализъм. Докато първата разглежда фундаменталните елементи на реалността като самостоятелно биващи – например атомите на Демокрит, формите на Платон, субстанциите на Декарт – енергиите са винаги въплътени в тела и никога не съществуват сами по себе си. Още повече че за тях не би могло дори да се каже, че собствено съществуват, тъй като те не са съществуващи (неща), а по-

скоро *аспекти* на това, което е, т.е. на телата (Vatsov 2023, p. 122). Ала този довод следва внимателно да се развие и прецизира, за да бъде убедителен. Фундационализмът в метафизиката може да се проявява по различни начини: фундаментални може да са не само индивидуални обекти (субстанции), но също свойства (аспекти) и отношения. Енергетичната метафизика приема, че енергиите са фундаментални аспекти⁵ на света: нищо не може да ги предшества и всичко ги предпоставя. Ако енергиите обаче могат да са неоформени, както спекулативно се утвърждава в „Кратката метафизика“, тогава те могат да са чисти екзистенции, т.е. да са енергии независимо от всичко останало – от формите и телата. С други думи, спекулативното допускане за неоформени енергии широко отваря вратите за тяхното субстанциализиране като първични конституенти на всичко съществуващо. Дилемата е следната: ако не е съществено за енергиите да бъдат взаимодействиящи си и кодифицирани, тогава те са като субстанции в „динамични кожи“; а ако е съществено за тях да си взаимодействат и да се кодифицират, тогава трябва да се допусне минимален есенциализъм: да се приеме, че по природа енергиите имат такива и такива формални свойства.

2.2. Енергии и форми

Струва ми се, че концепцията на Вацов има известен проблем с кохерентността поради изключителната сложност на теоретичната задача. Както дискутирахме по-горе, от една страна, енергиите трябва да се мислят и постулират като максимално неопределени, за да се удържи онтологическата им първичност спрямо форми и необходимости; но от друга страна, те трябва все пак да имат известна определеност, за стане възможно обяснението на (стабилните аспекти на) света. Така Вацов им приписва редица способности: да (взаимо)действат, да помнят, да възплащават кодове, да са дори живи („Енергията е живот“ – Vatsov 2023, p. 131). Теоретичната ситуация, включително за читателите, се усложнява и от настояването върху радикална контингентност на реалността: енергиите и техните способности са контингентни, кодовете са контингентни, телата са контингентни – абсолютно всичко е контингентно! Ала ако всичко е контингентно, тогава, изглежда, нищо не е напълно невъзможно, включително това енергиите да са Платоновы форми или математически обекти, които конституират сетивния свят. Тогава не би имало нужда от теория и обяснение на реалността: просто реалността контингентно се е случила *така*. Тогава радикален скептицизъм също е възможен (или наложителен): всичко, което мислим, че знаем, може да е напълно погрешно.

Проблемът с кохерентността засяга и терминологичната употреба. От една страна, енергията е съществуване, а не съществуващо; от друга – за неоформената енергия се казва, че „съществува“ (Vatsov 2023, p. 116) и че е „първа в плана на съществуващото“ (пак там: 127). После за материята се казва, че е

това, което „съешава“ енергия и форма (пак там: 115), с което се имплицира, че има разлика между материя и форма с оглед на онтологичните им функции, а после се казва, че няма разлика между материя и форма (пак там: 116). Дистинкцията между неоформена и оформена енергия предполага разлика между форма и енергия: формата не е енергия (както формата на една статуя не е самата статуя). Иначе оформената енергия би била нещо като енергийна енергия. Но разликата между форма и оформена енергия същевременно се заличава: формата (материята, кодът) е оформена енергия (пак там, р. 115). По-нататък се казва, че материята се състои от тела (пак там, р. 122), което е странно, ако материя и форма е едно и също, защото това би имплицирало, че формата се състои от тела, а това изглежда погрешно. Отношението между кодифициране и код (форма) също се нуждае от по-прецизно дискутиране. Кодифицирането се разглежда като запис на нещо като същото. Но нещото вече трябва да е кодифицирано, за да бъде нещо; иначе то би било неоформена енергия. Записването предполага, а не създава код. Нека все пак обърнем внимание, че Вацов изрично предупреждава за тетичния стил на изложение в „Кратка метафизика“. На малко страници се казва изключително много, което създава предпоставки за недоразумения. Затова по-горните бележки би трябвало да се интерпретират не толкова като критика, колкото като покана за по-систематично и концептуално прецизно разработване на проекта за енергетична метафизика.

Основна задача на енергетичната метафизика е да покаже, че регулярностите в света могат да бъдат разбрани въз основа на актуални взаимодействия на енергии. Решението, което предлага Вацов, е в две стъпки: (1) енергетичните взаимодействия се кодифицират (оформят, структурират...), чрез което става възможно тяхното повторение; (2) кодификациите, от своя страна, влияят обратно върху протичането на взаимодействията, като един вид ги канализират, чрез което става възможно формирането и постоянството на различни плоскости на битие: микро- и макрофизични, химични, биологични, социални... Тук има два проблема. По-малкият е, че фундаментално понятие на съвременната физика остава неразбираемо откъм предложената теоретична схема: именно понятието за *поле*. Свеждането на обектите на физиката до тела е определено проблематично. Мнозина физици смятат квантовите полета за по-фундаментални от телата (срв. Hobson 2013). По-значимият проблем е, че кодификациите се случват *напълно* случайно, което трудно може да осигури стабилността на регулярностите. Няма механизъм, който да прави появата и постоянството на регулярности по-вероятни от тяхната липса или изключителна краткотрайност. Нищо не гарантира траенето на кодифицирани енергии за по-дълго от милиардни от секундата. Нищо не прави вероятна появата на по-комплексни форми на съществуване и живот. И това е донякъде логично, когато изходната позиция е радикална неопределеност, промяна,

контингентност. Следователно, за да работи по-успешно, енергетичната метафизика трябва да намери онтологичен механизъм на устойчиво развитие към по-комплексни битийни форми.

Има нужда и от прецизиране на модалните понятия. Трябва да се изясни какво точно се разбира под ‘случайно’. Необходимо е да се дискутират и понятия като вероятност, тенденция и др. Понятието за хлабава детерминация е доста неопределено, защото всичко между минимална до почти максимална детерминация може да се интерпретира като хлабава детерминация. Насоката на дискусия обаче, поне според мен, е по-скоро продуктивна. Опасението е, че ако всички – или почти всички – детерминации от елементарните частици „нагоре“ са хлабави, тогава вероятността за устойчиво съществуване на усложняващи се структури значително намалява. Може би трябва да има нехлабави детерминации, за да е възможно да има хлабави? Ако повторенията на субатомно равнище не са достатъчно стриктни в някакви (статистически) граници, тогава трудно би могло да се гарантира сравнително устойчивото съществуване на атоми, молекули, клетки и социални институции.

2.3. Епистемологични бележки

Актуализираната версия на енергетична метафизика разчита на два основни метода: феноменологично описание и спекулативна генерализация. Докато феноменологичното описание се контролира индексично от това, което е „ето-тук-и-сега“, спекулативните генерализации отиват отвъд границите на нашите перспективи и представляват смели абдукции относно принципите на реалността, като цяло. Струва ми се обаче, че феноменологичните описания не са напълно свободни от спекулативни конструкции. Дори понятия като ‘актуалност’, ‘тук’ и ‘сега’ са философски и теоретично натоварени в контекста на енергетичната метафизика, доколкото се разглеждат като рефериращи феномени, които са онтологически първични спрямо всекидневно разбраните пространство и време. Това важи също за интерпретацията на актуалността като взаимодействие на енергии, което вече имплицира разбиране за енергиите като притежаващи способност за действие, което се отклонява от обичайното схващане за тях като свойства на нещата. С оглед на това идеята, че енергетичната метафизика черпи подкрепа от опита, се нуждае от допълнително обосноваване. Ако научните теории са *подопределени* от опита, както Куайн и други съвременни философи твърдят (срв. Johannesson 2022), какво остава за метафизичните теории (срв. French 2011)? Реално опитът е съвместим с най-различни метафизични теории за него. Не само историята на философията е свидетелство за това, но и богатството от позиции в съвременната философия.

Критериите за сполучливостта на спекулативните генерализации са прагматистки: доколко добре те работят, правят ли поне потенциална разлика в практиката? Проблемът е, че не е много ясно какво означава една метафи-

зична теория да работи. Вацов адресира епистемологични проблеми в книгата си върху истината (Vatsov 2016), но дали вижданията му ни дават сравнително солидни основания за избор между (метафизични) теории, е дискуссионно. Той не приема принципа на непротиворечие като необходимо ограничение върху добрите теории. Според него известна липса на кохерентност не е съществен проблем. Реално обаче тя може да бъде сериозен проблем: некохерентна теория може да обясни всичко, тъй като (в рамките на класическата логика) от противоречие следва всичко. Очевидно е нужно задълбочено да се коментира връзката между метафизика и логика и съответно в какви граници липсата на кохерентност може да не е абсурдна.

Струва ми се, че аксиологически съображения играят решаваща роля при избора на спекулативни генерализации. Енергетичната метафизика се изгражда като метафизика на свободата и творчеството. Дали обаче действително е нужно радикално да се привилегирват неопределеността и контингентността спрямо определеността и необходимостта, за да се защити метафизично възможността за свобода и творчество? Радикалният контингентизъм е проблематичен гарант за свобода и творчество. Може би (степени и форми на) свобода може да има само в свят, в който има известна метафизична необходимост. С други думи, свободата може да изисква по-скоро метафизичен баланс между определеност и неопределеност, стабилност и промяна, необходимост и случайност, потенциалност и актуалност, а не привилегироване на вторите членове на опозициите спрямо първите. Динамичният фундаментализъм си остава фундаментализъм.

Заключение

В „Кратка метафизика“ Вацов представя оригинална визия за динамична метафизика, която има потенциал да се разгърне в по-систематична и прецизна форма. Критичните наблюдения в тази статия биха могли да допринесат за една по-широка дискусия върху достойнствата и проблемите на енергетичната метафизика, както и върху състоянието на метафизичните изследвания в (българската) философия.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

Авторът благодари на Димитър Вацов, Васил Видински и Благовест Моллов за дискусии върху тезите на статията.

БЕЛЕЖКИ

1. Първата книга на Вацов е именно за Ницше (вж. Vatsov 2003).
2. Нобеловата награда за физика за 2023 г. беше присъдена за методи за произвеждане на атосекундни светлинни пулсации.
3. За епистемологическите и семантичните импликации на метафизиката на актуалността виж Vatsov (2016) и Vatsov (2021).
4. Основа за тази интерпретация е лична кореспонденция с Вацов върху „Кратка метафизика“.
5. Енергиите имат особения метафизичен статут да са *аспекти* (свойства, характеристики...) на конкретно съществуващото, без при това обаче да са абстрактни „същности“: като аспекти те са несамостоятелни, но същевременно се разглеждат като способни на действеност и дори на живот (Vatsov 2023, p. 131).

ЛИТЕРАТУРА

- ВАЦОВ, Д., 2003. *Онтология на утвърждаването. Ницше като задача*, София: Изток – Запад. ISBN 954-8945-71-1.
- ВАЦОВ, Д., 2016. *Това е истина!* София: Нов български университет. ISBN 978-954-535-929-3.
- ВАЦОВ, Д., 2021. *Силите на речта*. София: Изток – Запад. ISBN 978-619-01-0777-4.
- ВАЦОВ, Д., 2023. *Кратка метафизика*. В: Д. ВАЦОВ И Б. МАНЧЕВ, *Що е онтология? Насрецини определения*, София: Метеор. ISBN 978-619-7291-35-3.
- ДЕЛЪОЗ, Ж., 1999. *Различие и повторение*. София: Критика и хуманизъм. ISBN 954-587-043-5.

REFERENCES

- VATSOV, D., 2003. *Ontology of Affirmation. Nietzsche as a Task*. Sofia: East-West Publishing house. ISBN 954-8945-71-1.
- VATSOV, D., 2016. *This is True!* Sofia: New Bulgarian University Press. ISBN 978-954-535-929-3.
- VATSOV, D., *The Forces of Speech. Radical Pragmatics*. Sofia: East-West Publishing house. ISBN 978-619-01-0777-4.
- VATSOV, D., 2023. *Short Metaphysics*. In: D. VATSOV AND B. MANCHEV, *What is Ontology?* Sofia: Meteor. ISBN 978-619-7291-35-3.
- DELEUZE, G., 1999. *Difference and Repetition*. Sofia: Critique and Humanism. ISBN 954-587-043-5.
- BADIOU, A., 1988. *L'Être et l'Événement*. Paris: Seuil. ISBN 2-02-009862-8.

- FRENCH, S., 2011. Metaphysical Underdetermination: Why Worry? *Synthese*, vol. 180, no. 2, pp. 205 – 221. ISSN 0039-7857.
- JOHANNESSON, E., 2022. Quine's Underdetermination Thesis. *Erkenntnis* 1 – 18 [viewed 8 November 2023]. Available from: <https://doi.org/10.1007/s10670-022-00609-8>. Electronic ISSN: 1572-8420.
- HOBSON, A., 2013. There are no particles, there are only fields. In: *American Journal of Physics*, vol. 81, pp. 211 – 223. ISSN: 1943-2909.
- LEWIS, D., 2006. *On the Plurality of Worlds*, Oxford: Blackwell. ISBN 0-631-22496-3.

Acknowledgments & Funding

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

The author thanks Dimitar Vatsov, Vassil Vidinsky, and Blagovest Mollov for discussions on the main theses of the article.

ACTUALITY AND MODALITY: VATSOV'S ENERGETIC METAPHYSICS

Abstract. The article reconstructs and critically discusses the energetic metaphysics of Dimitar Vatsov, which may be regarded as an important event in the philosophical life in Bulgaria. The article consists of two parts. The first part situates Vatsov's project in the context of the contemporary development of metaphysics and presents the evolution and logic of its realization, emphasizing the central ideas of actuality, energy, and codification. The second part presents a series of critical observations on the realization of the project, related to conceptual ambiguities and problematic theoretical moves. It is argued that the modal aspects of energetic metaphysics need conceptual clarification and theoretical justification. The article also aims to provoke a broader discussion on the state and future of metaphysical research in Bulgarian philosophy.

Keywords: dynamic metaphysics; actuality; modality; energy; codification

✉ **Prof. Alexander Kanev, DSc.**

ORCID iD: 0009-0001-7203-0685

WoS ResearcherID: HRD-1587-2023

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

1504 Sofia

15, Tsar Osvoboditel

Bulgaria

E-mail: akanev@phls.uni-sofia.bg